

Koninkrijk der Nederlanden

Landenrapport: Zaken doen in Panama

Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Panama

Juli 2016

Paul Huijsman

Voorwoord ambassadeur Dirk Janssen

Geachte lezer,

Hierbij presenteert de Nederlandse ambassade in Panama een nieuwe versie van het Landenrapport over zaken doen in Panama. Het doel van het rapport is om geïnteresseerde bedrijven en ondernemers praktische informatie te geven over Panama. Het rapport geeft een eerste indruk van Panama als zakenland en biedt een overzicht van nuttige contacten en organisaties die u verder op weg kunnen helpen.

Panama is een land dat Nederlandse ondernemers veel kansen biedt. Vooral in de logistiek, maritieme sector, water, energie en retail. Het is een dynamische en snel groeiende economie. Panama is al eeuwenlang een belangrijk logistiek knooppunt. Het nieuwe Panamakanaal zal die status verder verstevigen en biedt volop nieuwe kansen. Panama noemt zichzelf 'the hub of the Americas', en met recht. Panama heeft niet alleen een kanaal, maar ook het grootste vliegveld van Midden Amerika. De snel groeiende luchthaven Tocumen staat in de wereldwijde top 10 van 'airport hubs'.

Door deze uitstekende verbindingen en het gunstige vestigingsklimaat is de Nederlandse aanwezigheid in Panama de afgelopen jaren sterk gegroeid. Multinationals als Philips, BAM, Van Oord, Boskalis en Unilever hebben hier hun regionale hoofdkantoor. Maar ook kleinere Nederlandse bedrijven en ondernemers hebben voor Panama gekozen en zijn hier succesvol.

De ambassade staat klaar om u verder te helpen. Wij wensen u veel succes in Panama!

Dirk Janssen

Ambassadeur van het Koninkrijk der Nederlanden te Panama

Inhoudsopgave

1. Introductie	4
1.1. Wat kan de ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden voor u doen? ..4	
1.1.1. Zakenpartnerscan	
1.2. Voordelen van Panama	4
1.2.1. Logistieke hub van Latijns-Amerika	
1.2.2. Fiscale stimulansen	
1.2.3. Financieel business center	
1.2.4. Gunstig en stabiel politiek klimaat	
1.2.5. Veiligheid	
1.3. Nederlands bedrijfsleven in Panama	6
1.3.1. Focussectoren van de ambassade	
2. Vestigen in Panama	8
2.1 Goed om te weten vooraf.....	8
2.2 Registratie van bedrijf	8
2.2.1 Opzetten van bedrijf	
2.2.2 Opzetten van agentschap	
2.2.3 SEM: speciale wet voor multinationals	
2.2.4 Vrijhandelszones	
2.3 Opstarten van bedrijf	11
2.3.1 Personeel	
2.3.2 Bankrekening	
2.3.3 Visum	
2.3.4 Rijbewijs	
3. Commerciële activiteiten	13
3.1. Een strategische aanpak	13
3.2. Netwerken	14
3.3. Aanbestedingen	14
3.3.1 Voorwaarden	
3.3.2 Joint ventures en consortia	
3.4 Export en import	15
3.4.1 Rijksdienst voor Ondernemen Nederland	
3.4.2 Algemeen	
3.4.3 Import van goederen naar Panama	
3.4.4 Documentatie	
3.4.5 Wetgeving voor etiketten en verpakkingen	
3.4.6 Lokale partners: distributeurs en agenten	
3.4.7 Afspraken met agenten	
3.4.8 Reclame	
3.4.9 Intellectueel eigendom	
4. Uitdagingen en risico's	19
5. Appendix: informatiebronnen	20

1. Introductie

1.1 Wat kan de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden voor u doen?

Het bevorderen van de economische en betrekkingen tussen Panama en het Koninkrijk is één van de kerntaken van de ambassade in Panama. We bieden steun aan Nederlandse bedrijven die al in Panama actief zijn of erover denken dat te worden.

De ambassade richt zich primair op Nederlandse bedrijven en ondersteunt Nederlandse bedrijven actief in Panama op de volgende manier:

- Leveren van marktinformatie: de ambassade beschikt over algemene sectorinformatie, beantwoordt specifieke handelsvragen van bedrijven en voert zakenpartnerscans¹ uit.
- Panama Business News: de ambassade brengt wekelijks een digitale nieuwsbrief uit. Deze nieuwsbrief bevat zo concreet mogelijke informatie over nieuwe projecten en overheidsaanbestedingen. U kunt zich aanmelden voor de Panama Business News via de website².
- Promotionele activiteiten: de ambassade probeert de marktpositie van bedrijven te versterken door organisatie van handelsmissies, beursdeelname, matchmaking, en netwerkevenementen en door Holland Branding o.a. via sociale media. Ga naar de website voor een overzicht van geplande evenementen in Panama³.
- Troubleshooting: de ambassade assisteert bedrijven die specifieke problemen ondervinden bij het zakendoen in Panama, bijvoorbeeld in relatie tot internationale handelsverdragen zoals het EU Associatie Verdrag met Centraal-Amerika.
- Government2Government: de ambassade bevordert de internationale samenwerking die (duurzame) handel en investeringen tussen Panama en het Koninkrijk faciliteert, bijvoorbeeld het afsluiten van investerings- en handelsverdragen of het starten van specifieke projecten.

Denkt u dat de ambassade uw bedrijf in Panama kan helpen, neem dan contact met ons op. Stuur een mail met uw vraag naar pan-ea@minbuza.nl.

Zakenpartnerscan

U kunt een Zakenpartnerscan aanvragen via RVO. Deze scan biedt u een uitgebreid overzicht van potentiële zakenpartners in Panama. Tijdens een intake gesprek met RVO wordt het profiel besproken van het soort partner dat u zoekt. De ambassade zoekt vervolgens mogelijke partners en contacteert deze om hun interesse te peilen. Deze uitgebreide dienstverlening kost 500 Euro.

1.2 Voordelen van Panama

Logistieke hub van Latijns-Amerika

Door het Panamakanaal en de geografische ligging is Panama belangrijk in de internationale wereldhandel. Sinds de officiële opening van het verbrede kanaal in

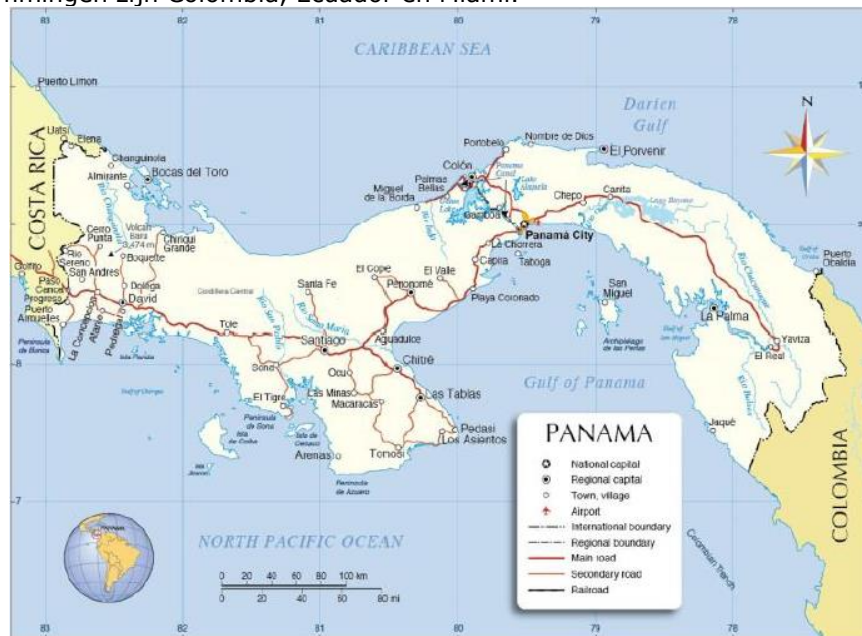
¹ Zie: [RVO - Zakenpartnerscan](#)

² Zie: [Panama Business News](#)

³ Zie: [Kalender](#)

juni 2016, kunnen *Neopanamax* schepen met capaciteit van 14,000 TEU door het kanaal kunnen varen. Dit zal leiden tot schaalvoordelen voor vervoerders en een toename in de handel via het kanaal⁴. Panama is *the Hub of the Americas* en het kanaal is hier onderdeel van. Luchthaven Tocumen Airport wordt door meer dan 14 miljoen reizigers per jaar gebruikt, via vluchten naar meer dan 85 bestemmingen⁵. De verwachte passagiersgroei is 6 à 7 procent per jaar. De luchthaven zal komende jaren verder uitbreiden, waarbij sterke groei van cargo capaciteit wordt verwacht.

De Colon Free Zone (CFZ) in Colón is de op een-na-grootste vrijhandelszone in de wereld na Hong Kong, dat haar grootste leverancier is. Luxe goederen, kleren, elektronische producten, voedsel en andere consumentproducten van over de hele wereld worden in Colón verhandeld, ingepakt en verscheept. De belangrijkste bestemmingen zijn Colombia, Ecuador en Miami.

Figuur 1: Kaart van Panama

US Dollar economie

In Panama is de Balboa de nationale munteenheid. De waarde hiervan is 1-op-1 gekoppeld aan de Amerikaanse Dollar, dat ook een wettig betaalmiddel is. Dit vergemakkelijkt zaken doen en is de reden dat Panama geen centrale bank heeft.

Sinds 2010 is de Panamese economie ieder jaar gegroeid met meer dan 5%, met uitschieters van meer dan 10% in 2011 en 2012. Het BNP per hoofd van de bevolking steeg in 2014 met 6.6% naar USD 11,948 ten opzichte van 2013. Panama is een van de grootste ontvangers van buitenlandse directe investeringen per hoofd van de bevolking in Latijns-Amerika: in totaal ontving het USD 5 miljard in 2015⁶ (9.5% van het BNP). Vergeleken met de regio zijn werkloosheid en inflatie het laagst in Panama, respectievelijk 3.8% en 0.2% in 2015. De middenklasse groeit en de grote inkomensongelijkheid wordt kleiner. De GINI coëfficiënt was in 1995 nog 0.58 en is gedaald naar 0.48 in 2015 (Nederland: 0.27 na herverdeling).

⁴ Bron: [Bloomberg](#)

⁵ Lees ook: [Interview](#) met General Manager van Tocumen Airport, Joseph Fidanque III (2015)

⁶ Bron: [Focus Economics](#)

Fiscaal

Panama heeft een territoriaal belastingstelsel: bedrijven betalen enkel belasting over het inkomen dat zij in Panama genereren⁷. De belastingtarieven zijn laag en er is een uniform belastingtarief op bedrijfsinkomsten. Daarnaast zijn er verschillende fiscale stimulansen voor export gerelateerde zaken en investeringen in toerisme⁸. Er is een bilateraal verdrag tot het vermijden van dubbele belasting sinds 2010⁹.

Financieel business center

De Panamese financiële sector is een van de grootste in de regio. Het liquide bankensysteem beschikte in 2015 over USD 98 biljoen aan totale activa en had USD 71 biljoen aan uitstaande leningen¹⁰. In Panama zijn in totaal 93 banken actief¹¹, onder drie soorten licenties: algemeen, internationaal of representatief¹². Naar aanleiding van de Panama Papers is er in april 2016 een speciaal comité opgezet, voorgezeten door economisch Nobelprijs winnaar Joseph Stiglitz, dat hervormingen zal voorstellen om transparantie te verbeteren¹³. Tevens heeft regering besloten om te gaan voldoen aan OECD standaarden van multilaterale informatie-uitwisseling van belastinggegevens.

Gunstig en stabiel politiek klimaat

Panama is een democratische republiek, waar iedere 5 jaar verkiezingen worden gehouden. In mei 2014 is Juan Carlos Varela met 39% van de stemmen verkozen tot president. Hij heeft het economische investeringsbeleid van zijn voorganger Martinelli weliswaar gematigd, maar is groot voorstander van het aantrekken van buitenlandse investeringen voor de diverse grote ontwikkelingsprojecten in het land.

Veiligheid

In vergelijking met andere landen in de regio is Panama redelijk veilig. Het wordt afgeraden te reizen naar het grensgebied met Colombia en in bepaalde (afgelegen) delen van Panama Stad komt zware criminaliteit voor, maar verder zijn er enkel lichte veiligheidsrisico's door het land. Voor de meest actuele informatie, bekijk het reisadvies op de website van de ambassade¹⁴.

1.3 Nederlands bedrijfsleven in Panama

De Nederlandse ambassade biedt ondersteuning aan alle Nederlandse bedrijven en ondernemers die zaken willen doen in Panama. Sectoren waar de ambassade de meeste kansen ziet voor Nederlandse bedrijven en zodoende nauwgezet volgt, zijn: water, logistiek en maritiem, infrastructuur, energie en waste management.

Water

Panama is wereldwijd een van de vijf landen met de meeste neerslag per jaar. Dit zorgt regelmatig voor overstromingen. Tegelijkertijd zijn er ook periodes van grote droogte, waardoor er watertekorten zijn voor de landbouw en er beperkingen worden gesteld aan de diepgang van schepen die door het Panamakanaal varen.

⁷ Bron: [Economist Intelligence Unit – Country Report: Panama](#)

⁸ Bron: [Economist Intelligence Unit – Country Report: Panama](#)

⁹ Bron: [Verdragenbank](#)

¹⁰ Bron: [Balance Económico de Panamá del 2015 y Perspectivas del 2016](#)

¹¹ Bron: [Superintendencia de Bancos Panama](#) (december 2015)

¹² Bron: [PwC - Doing Business in Panama](#) (2013)

¹³ Bron: [La Prensa](#)

¹⁴ Zie: [Reisadvies](#)

Daarnaast kent het land problemen op het gebied van drinkwatervoorziening, *urban resilience*, waterbeleid en waterzuivering. Voor de komende jaren zijn er investeringen aangekondigd ter waarde van USD 5 miljard om deze problemen aan te pakken. Voor meer details, zie het rapport over de Panamese watersector op de website van de ambassade¹⁵.

Logistiek en maritiem

De uitbreiding van het Panamakanaal is in juni 2016 afgerond. Er zijn plannen om een containerterminal (Corozal) en een cruiseterminal (Amador) te bouwen aan de Stille Oceaan. Doordat zogenaamde *value added services* nog onderontwikkeld zijn, kan Nederlandse expertise op logistiek gebied hier veel aan bijdragen¹⁶. De Rotterdamse haven wordt in dit kader steeds vaker gezien als hét grote voorbeeld.

Infrastructuur

In februari 2016 heeft de overheid een masterplan voor de metro gepresenteerd. Het doel is om in 2040 een compleet netwerk van 9 metrolijnen te hebben dat de omliggende delen van Panama Stad met elkaar verbindt¹⁷. De tweede metrolijn is in aanbouw en er is een akkoord met Japan voor de financiering van de derde lijn. De bouw hiervan zal in 2017 starten. Daarnaast zal er een vierde brug over het kanaal worden gebouwd en worden wegen en bruggen door het hele land vernieuwd.

Energie

Panama wil zich positioneren als (duurzame) energie *hub* in de regio. Er zal een derde en vierde transmissielijn aangelegd worden. Ook wordt de mogelijkheid onderzocht voor een (deels offshore) verbinding met Colombia voor energie import. Ten slotte worden investeringen verwacht in LNG plants en wind- en zonne-energie.

Waste management

De regering onderkent de noodzaak om een nationale strategie te ontwikkelen op het gebied van afvalverwerking. De relatief jonge nationale afvalautoriteit (AAUD) heeft hier de verantwoordelijkheid over gekregen. Concrete kansen zijn er nog niet voor het Nederlandse bedrijfsleven, maar de voorziene plannen en investeringen geven wel inzicht in welke richting de Panamese Waste sector op zal gaan¹⁸.

Retail

Panama is het snelst groeiende land in de regio, waardoor een deel van de bevolking steeds koopkrachtiger wordt. Er zijn veel winkelcentra waar luxe merkkleding, schoeisel en andere luxeartikelen worden verkocht. Dit biedt kansen voor Nederlandse ondernemers actief in detailhandel, architectuur, design, en b2b dienstverlening. Nederlandse bedrijven als G-Star RAW, Hunkemöller en Scotch & Soda zijn bijvoorbeeld al succesvol in Panama. Het is een strategische locatie om de Latijns-Amerikaanse markt te bedienen: de twee grootste containerhavens van de regio bevinden zich in Panama¹⁹ en jaarlijks komen er veel toeristen uit de regio naar Panama om te shoppen. Daarnaast geven de diverse vrijhandelszones de in- en verkoop van producten in Panama een fiscale stimulans.

¹⁵ Zie het rapport *Opportunities in Panama for Dutch Water Sector* op de website van de [ambassade](#)

¹⁶ Zie het rapport *Panama's Logistics Sector 2015* op de website van de [ambassade](#)

¹⁷ Bron: [Metro de Panamá](#)

¹⁸ Zie het rapport *Market survey: the Panamanian waste sector* op de website van de [ambassade](#)

¹⁹ Bron: [CEPAL](#)

2. Vestigen in Panama

2.1 Goed om te weten vooraf

Voordat men begint met zaken doen en/of vestigen van een bedrijf in Panama is het goed om een aantal praktische zaken uit te zoeken. Jaarlijks brengt de Wereldbank per land een rapport uit waarin *the ease of doing business* wordt beschreven aan de hand van de 10 onderstaande factoren en de factor *regulering van de arbeidsmarkt*. Van de 189 landen die in 2016 vergeleken zijn, staat Panama op de 69^e plaats.

Figuur 2: Panama's ranking per factor (Doing Business 2016)

2.2 Registratie van bedrijf

Panama kent de volgende soorten organisaties: vennootschap onder firma (VOF), commanditair vennootschap (CV), naamloze vennootschap met beperkte aansprakelijkheid (NV), besloten vennootschap (BV), coöperaties en takken van niet-ingezeten vennootschappen.

Opzetten van bedrijf

Buitenlandse bedrijven vormen meestal een naamloze vennootschap (*Sociedad Anónima S.A.*). Voor de registratie van een NV zijn er vijf procedures die men dient te voltooien. In totaal neemt dat ongeveer 6 werkdagen in beslag, waarbij sommige (online) procedures tegelijkertijd kunnen plaatsvinden. De kosten die hiermee verbonden zijn liggen rond de USD 600 en lopen verder op naarmate het bedrijf meer startkapitaal registreert (procedure 3).

No.	Procedure	Time to Complete	Associated Costs
1	Hire a registered agent	1 day	USD 200
2	Notarize articles of incorporation	1 day	USD 75
3	Register at the Mercantile Division of the Public Registry and pay Annual Franchise Tax	2 days	see comments
4	Obtain a notice of operation ("aviso de operación") through the "Panama emprende" website	1 day	USD 55 for legal entities
5	Request an employers' inscription number from the Social Security Administration	1 day	no charge

Figuur 3: Procedures voor registratie bedrijf (Doing Business 2016)

Het is verplicht om een officieel geregistreerde advocaat of advocatenkantoor in te huren. Deze fungeert als *resident agent* van het bedrijf, stelt de statuten op en voert alle juridische processen uit tijdens de periode van registratie²⁰. De advocaat mag deel uitmaken van de board of directors, maar mag ook een externe wettelijke

²⁰ Bron: [Doing Business 2016 - Economy Profile Panama](#) (Wereldbank)

vertegenwoordiger zijn. De advocaat is wettelijk verantwoordelijk voor de gehele bedrijfsvoering (dit om witwaspraktijken tegen te gaan). Voor zakelijke procedures heeft de ambassade van de Verenigde Staten een lijst opgesteld met een aantal advocatenkantoren²¹.

Vervolgens dient men bij het Ministerie van Handel en Industrie (MICI) de statutaire verklaringen en de volgende documenten – met ondertekening van notaris en gelegaliseerd door een Panamese consul – in te dienen:

- Naam en woonplaats van ieder lid
- Adres van het bedrijf en de resident-agent, die een geregistreerd advocaat (of advocatenkantoor) in Panama moet zijn
- Namen en adressen van de directeuren en functionarissen (niet per se Panamees). Het bedrijf dient tenminste een president, secretaris en penningmeester te hebben.
- De naam van het bedrijf
- Het bedrag aan kapitaal en het aantal aandelen dat wordt uitgegeven
- De tijdsperiode dat het bedrijf actief zal zijn (meestal onbepaalde tijd)

De derde stap is registratie bij het Openbaar Register²². Registratie kost USD 250 en dient ieder jaar betaald te worden om geregistreerd te blijven. Als vierde stap dienen bedrijven online te melden dat ze willen ondernemen in Panama via *Panamá Emprende*²³. Men verkrijgt dan een *aviso de operación*²⁴. Naast de documenten die gebruikt zijn voor de incorporatie en een aangifte inkomstenbelasting, zijn hier verder geen financiële rapporten voor nodig. De vijfde en laatste stap is om zich als werkgever in te schrijven bij de *Caja Seguro Social*, de Panamese instantie voor sociale zekerheid²⁵.

Opzetten van agentschap

Er zijn in Panama geen wetten die de relaties tussen internationale leveranciers en lokale agenten en distributeurs reguleren. De onderlinge contracten tussen deze partijen zijn dus zeer belangrijks. In geval van een geschil of de beëindiging van een overeenkomst, prevaleren de clausules in het contract boven enig ander document. De ambassade raadt Nederlanders aan om in het contract het gebruik van mediators als voorkeursmechanisme op te nemen, in plaats van zich te beroepen op het lokale rechtssysteem. Voor meer informatie over de eisen voor het opzetten van een bedrijf of een agentschap, zie het *Country Report Panama* van de Economist Intelligence Unit²⁶.

SEM: speciale wet voor multinationals

In 2007 is in Panama de SEM-wet geïntroduceerd die multinationale bedrijven, die hun (regionale) hoofdkantoor in Panama oprichten, bepaalde belasting- en migratie voordelen geeft. Door het territoriale belastingstelsel en het faciliterende functioneren van het (regionale) hoofdkantoor kan het worden vrijgesteld van inkomstenbelasting. Voorwaarde is wel dat het hoofdkantoor geen sales activiteiten onderneemt in Panama. Andere voordelen zijn er voor werknemers van het

²¹ Zie: [Ambassade van de Verenigde Staten](#)

²² Zie: [Registro Público](#)

²³ Zie: [Panamá Emprende](#)

²⁴ Zie: [Panamá Tramita](#) voor voorwaarden

²⁵ Zie: [Caja Seguro Social](#) voor informatie over registratie en voorwaarden

²⁶ Te downloaden via: [Economist Intelligence Unit – Country Report: Panama](#)

hoofdkantoor, die geen inkomstenbelasting hoeven af te dragen en via hun werkgever een visum kunnen aanvragen voor zichzelf en hun gezin. Een volledig overzicht van de eisen en voordelen van SEM-registratie kan men vinden op de website van het Ministerie van Handel en Industrie (MICI)²⁷. Daarnaast kunnen bijvoorbeeld de lokale kantoren van EY en KPMG u adviseren.

Vrijhandelszones

Door de verschillende vrijhandelszones is Panama de ideale vestigingslocatie voor multinationale bedrijven, onderzoeksinstituten en internationale organisaties. In de zones gelden speciale arbeids-, belasting- en migratievoordelen. Hieronder volgt een indicatief overzicht. Voor de specifieke kenmerken, voordelen en vestigingsvoorwaarden gaat u naar de websites van de betreffende vrijhandelszone.

Naam	Kenmerken	Voordelen	Voorwaarden
Colón Free Zone (CFZ)	<ul style="list-style-type: none"> - Op een na grootste vrijhandelszone in de wereld - Bedraagt 8% BNP - 4 containerhavens, 2 cruise terminals, vliegveld en treinspoor naar Stille oceaan op korte afstand 	<ul style="list-style-type: none"> - Geen betaling inkomstenbelasting - 0% importbelasting - Migratievoordelen voor werknemers - Serviceverlening binnen 24 uur - ISO 9001 2008 gecertificeerd 	<ul style="list-style-type: none"> - Minstens 5 werknemers met Panamese nationaliteit - Minstens 60% van ingevoerde goederen dient opnieuw geëxporteerd te worden
Panama Pacifico	<ul style="list-style-type: none"> - Een compleet gebied met kantoren, woonruimte, scholen en een <i>one-stop shop</i> met overheidsdiensten 	<ul style="list-style-type: none"> - Migratievoordelen voor werknemers - Het is mogelijk om het wettelijk toegestane percentage van maximaal 15% buitenlandse werknemers te overschrijden - Vrijstelling op belasting van het productieproces 	<ul style="list-style-type: none"> - Geen speciale voorwaarden
City of Knowledge	<ul style="list-style-type: none"> - Focus op innovatie, IT, onderzoek en communicatie - Woonruimte en scholen voor werknemers nabij 	<ul style="list-style-type: none"> - Geen maximum percentage buitenlandse werknemers - High-tech bedrijven worden compleet vrijgesteld van belastingen en importheffingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Activiteiten van bedrijven moeten gericht zijn op innovatie
Export Processing Zones (EPZs), ofwel Zonas Francas	<ul style="list-style-type: none"> - Gericht op producenten en bedrijven gericht op logistieke dienstverlening 	<ul style="list-style-type: none"> - 25% van de werknemers mag buitenlands zijn - Migratievoordelen en lagere belastingen en importheffingen - Kunnen aangevraagd en opgericht worden door het hele land (MICI geeft toestemming) 	<ul style="list-style-type: none"> - Investerings van USD 250,000 in ontwikkeling - Minstens 2 hectare aan bedrijventerrein

Er zijn verschillende manieren om gebruik te maken van de voordelen van de CFZ:

- Huren van een kavel om opslagruimtes of kantoren te bouwen
- Aanvraag exploitatievergunning voor het huren van een gebouw, hiervoor is goedkeuring nodig van het bestuur van CFZ

²⁷ Zie: [MICI](#)

- Vertegenwoordigingscontract met bedrijven die al in de CFZ gevestigd zijn, kunnen uw bedrijf vertegenwoordigen
- Het opzetten van een 'brievenbusbedrijf' (Depósito Público) is ook mogelijk voor bedrijven die geen lokale aanwezigheid willen hebben.

2.3 Opstarten van bedrijf

Personeel

Om personeel te vinden gebruikt men in Panama vooral de vacaturesite Konzerta²⁸, vergelijkbaar met Nationale Vacaturebank en Monsterboard in Nederland. Daarnaast vinden veel mensen via-via een baan. Belangrijk punt in de Panamese wetgeving is dat minimaal 90% van de werknemers de Panamese nationaliteit moet hebben, getrouwd moet zijn met een Panamees óf al minstens 10 jaar resident is in Panama. Er gelden uitzonderingen voor bedrijven die SEM-geregistreerd zijn of gevestigd zijn in een vrijhandelszone. Werknemers dienen een arbeidscontract te ondertekenen (*Inscripción Contratos con Trabajadores*) en de werkgever dient hier twee kopiën van in te leveren bij het Ministerie van Arbeid (MITRADEL). Daarnaast is het goed om aangenomen personeel in te schrijven bij de *Caja Seguro Social* (CSS). Voor meer informatie over regelgeving, arbeidscontracten en lonen kan men contact opnemen met het Ministerie van Arbeid (MITRADEL)²⁹.

Bankrekening

Voor de aanvraag van een zakelijke bankrekening wordt het aangeraden om een advocaat mee te nemen. De volgende voorwaarden zijn meestal van toepassing:

- Persoonlijk of telefonisch interview
- Kopie van paspoort en handtekening van iedere directeur
- Kopie van een tweede identificatiebewijs met foto (bijv. rijbewijs)
- Referentiebrief van een of twee banken waar men eerder een bankrekening bij gehad heeft. In de brief moet beschreven worden dat er een voorspoedige bankrelatie is geweest voor minstens 2 jaar en de brief moet bij voorkeur ook het residentiële adres van de persoon bevestigen.
- Twee professionele referentiebrieven voor iedere directeur. Deze kan geschreven worden door de accountant, advocaat, verzekeringsagent, vastgoedagent of eerdere werkgever op het briefpapier van diens bedrijf. De brief dient de duur en oorsprong van de zakelijke relatie met de persoon in kwestie te bevatten. Alleen het origineel wordt geaccepteerd.
- Bewijs van adres: men moet een kopie van een factuur indienen waarop de naam en adresgegevens van de persoon staan, bijv. van de telefoon-, water-, elektriciteits-, kabel TV of internetrekening.
- Een *Company Profile* brief die beschrijft met wat voor zaken het bedrijf zich bezig zal houden: locatie, aangeboden producten/diensten, het verwachte volume van de zaken, een schatting van de hoeveelheid en oorsprong van de fondsen die gestort zullen worden, en de reden waarom men een bankrekening wil openen in Panama.

Visum

Om te kunnen werken in Panama heeft men een verblijfs- en werkvergunning nodig via de Servicio Nacional de Migración. Het soort visum dat iemand nodig heeft hangt af van de verblijfsperiode³⁰. In het algemeen geldt dat u voor bezoeken korter dan 180 dagen geen visum nodig heeft.

²⁸ Zie: [Konzerta](#)

²⁹ Zie: [MITRADEL](#)

³⁰ Zie voor de verschillende eisen per visum: [Servicio Nacional de Migración](#)

Sinds 2012 is het mogelijk om een permanente verblijfsvergunning aan te vragen via de regeling *Países Amigos*³¹. Deze veelgebruikte regeling maakt het makkelijker voor burgers van een bevriend land (zoals Nederland) om een permanente verblijfs- en werkvergunning te verkrijgen. Vereisten zijn o.a.:

- Een gegronde reden waarom men in Panama is: werk, investering, etc
- Beschikken over een Verklaring Omtrent Gedrag
- Kunnen aantonen dat men over minstens USD 5,000 beschikt

Nadat men een verblijfsvergunning heeft bemachtigd, kan men een werkvergunning aanvragen. De aanvragende persoon geldt vervolgens niet meer als buitenlander voor de maximaal 10% buitenlanders regeling, beschreven op de vorige pagina. Aangezien alle procedures verlopen via een advocaat, raadt de ambassade aan om contact op te nemen met een advocaat voor een volledig overzicht van de voorwaarden.

Rijbewijs

Een Nederlands rijbewijs is slechts de eerste 3 maanden na aankomst in Panama geldig. Nederlanders die langer in Panama verblijven wordt aangeraden om met het Nederlandse rijbewijs langs de ambassade te gaan. De ambassade geeft dan een verklaring af over uw rijbewijs, waarmee u naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken (MIRE) gaat om de handtekening op het document te laten certificeren:

*Ministerio de Relaciones Exteriores – Departamento de Legalizaciones
Plaza Sun Tower (arriba del Banco Nacional), 1er piso, locales 49 y 50
Avenida Ricardo J. Alfaro (Tumba Muerto), Ciudad de Panamá
Telefoon: +507 511-4045 / +507 511-4046
Maandag t/m Vrijdag 8:00 tot 17:00*

Na het bezoek aan MIRE dient u met de volgende onderstaande documenten naar het Sertracen te gaan om een rijbewijs aan te vragen:

- Immigratie bewijs (origineel en kopie)
- Paspoort (origineel en kopie van de eerste pagina)
- Origineel Nederlands rijbewijs (origineel en kopie)
- Uitslag van een bloedtest (via geautoriseerde laboratoria, zoals: Raly, Omega, De Sedas). Vertel dat het is voor een rijbewijs.
- 40 USD

Voor een eerste uitgifte:

*Avenida Jose Aguntin Arango
Galerias Plaza Carolina
Parque Lefevre, Los Laureles.*

Voor een vernieuwing:

*Sertracen: in de wijk Albrook
achter supermarkt El Rey*

Cédula

Een *cédula* is een Panamees identiteitsbewijs en wordt alleen uitgegeven aan mensen die permanent in Panama wonen (en zich dus uitschrijven in Nederland en inschrijven als resident in Panama). Om deze aan te vragen dient u contact op te nemen met een advocaat. Het bezitten van een *cédula* (of *carnet* voor degenen die nog in het applicatieproces zijn) is direct gerelateerd aan iemands migratiestatus en geeft bepaalde voordelen vergeleken met mensen die als toerist een land bezoeken.

³¹ Zie voor voorwaarden: [Ministerio de Seguridad Publica](#) (Spaans) of dit [overzicht van POLS](#) (in Engels)

3. Commerciële activiteiten

3.1 Een strategische aanpak

Nederlandse bedrijven wordt aangeraden vooraf uitgebreid marktonderzoek te doen. Zaken doen in Panama kan een flinke uitdaging zijn, maar een strategische aanpak draagt bij aan een goede voorbereiding. De onderstaande vragen kunnen u helpen focussen en de nog nader te onderzoeken gebieden uitlichten:

Doelstellingen:

- Wilt u producten/diensten in Panama kopen, verkopen of beide?
- Wilt u met uw bedrijf aanwezig zijn in Panama d.m.v. een agent of representant, naamloze vennootschap, of joint venture?
- Is het noodzakelijk dat uw bedrijf in Panama betrokken is?

Uw bedrijf:

- Wat zijn de *unique selling points* van uw product of dienst?
- Weet u of er in Panama markt is voor uw product?
- Weet u of u competitief kunt zijn in Panama?
- Beschikt over u de tijd en middelen om aan de constante vraag naar goede communicatie, reizen, product levering en after-sales service te voldoen?

Uw kennis:

- Weet u hoe u zichzelf ervan kunt verzekeren dat u (op tijd) betaald wordt?
- Weet u waar u in Panama zou moeten starten?
- Weet u hoe u potentiële partners, agenten of distributeurs kunt lokaliseren en screenen?

Zelfs als uw product van hogere kwaliteit en prijscompetitief is met de huidige producten op de Panamese markt, is succes niet altijd gegarandeerd. In Nederland kunnen organisaties als MKB Servicedesk, Fenedex, en de Kamer van Koophandel u ondersteunen met internationaal ondernemen. Ze bieden algemene handleidingen aan³², geven persoonlijk advies³³ en organiseren exporttrainingen³⁴.

3.2 Netwerken

Zakenrelaties komen in Panama voornamelijk via-via tot stand. Het bijwonen van beurzen, lezingen en andere business evenementen wordt zeer aangeraden. Voor het opbouwen van de relatie met een Panamese partner is persoonlijk, face-to-face contact erg belangrijk. Vergaderingen hebben vaak een informeel karakter.

De ambassade organiseert voor (Nederlandse) zakelijke contacten vier keer per jaar een netwerkborrel. Op de website van de ambassade staat een overzicht van evenementen in Panama³⁵. Daarnaast organiseren sector- en land-specifieke kamers van koophandel verschillende activiteiten³⁶. Op de volgende pagina volgt een overzicht van verschillende kamers van koophandel.

³² Zie: [MKB Servicedesk – Eerste hulp bij exporteren](#) & [MKB Servicedesk – Exporteren: een checklist](#)

³³ Zie: [Kamer van Koophandel - Exporteren](#)

³⁴ Zie: [Fenedex - Exporttrainingen](#)

³⁵ Zie: [Kalender](#)

³⁶ Het verschilt per land en sector wat de eisen zijn voor lidmaatschap (bijv. hoe sterk de link met het land of de sector dient te zijn).

Naam	Doelgroep	Website
Cámara de Comercio, Industria y Agricultura de Panamá	Algemeen	www.panacamara.com
Cámara Marítima de Panamá	Maritiem	www.camaramaritima.org.pa
Cámara de Turismo de Panamá	Toerisme	www.camturpanama.net
Cámara Panameña de Construcción	Constructie	www.capac.org
Cámara Minera Panama		www.camipa.org
Cámara Panameña de Energía Solar	Zonne-energie	
Cámara Panameña de Tecnologías de Información	IT	www.capatec.org.pa
Cámara de Comercio de Colón	Locatie: Colón	www.camaracolón.com
Cámara de Comercio, Industria y Agricultura de Chiriquí	Locatie: Chiriquí	www.camchi.org.pa
Asociación de Comerciantes y Distribuidores de Viveres y Similares de Panama	Distributeurs van levensmiddelen	www.acovipa.org
American Chamber of Commerce	Algemeen	www.panamcham.com
British Chamber of Commerce	UK	www.britcham.com.pa
International Chamber of Commerce Panama	Algemeen	www.iccpanama.org
AHK Panama	Duitsland	www.panama.ahk.de/es
Cámara Española de Comercio Panama	Spanje	www.caespan.com.pa
Cámara de Comercio Franco Panameña	Frankrijk	www.ccfrancepanama.com
Cámara de Comercio Mexico en Panama	Mexico	www.camexpa.org
Asociación de usuarios de la Zona Libre de Colon	Gebruikers van Colon Free Trade Zone	www.colonfreezone.com

Door de aanwezigheid van buitenlandse bedrijven toont de manier waarop zaken wordt gedaan in Panama Stad veel overeenkomsten met West-Europa en de Verenigde Staten. Punctualiteit voor zakelijke en sociale afspraken wordt verwacht en professionele titels worden veel gebruikt:

- Voor mannen: *señor* of *don* gevolgd door de achternaam
- Voor vrouwen: *señora* of *doña* gevolgd door de achternaam

Andere titels die gebruikt dienen te worden wanneer mogelijk, vooral in correspondentie:

- Iemand met een universiteitsdiploma: *Licenciado/a (Lic)*
- Ingenieurs: *Ingeniero/a (Ing)*
- Doktoren en mensen met een doctoraat: *Doctor/a*
- Architects: *Arquitecto/a*
- Minister: *Señor Ministro / Señora Ministra*

3.3

Aanbestedingen

In Panama worden veel diensten, producten en projecten ingekocht via aanbestedingen. Het type product dat aanbesteden wordt, loopt uiteen van een marketingproject van een overheidsdienst tot project management van de uitbreiding van het kanaal. Enkele partijen die veel aanbestedingen uitschrijven zijn: ministeries, gemeentes, Autoriteit van het Panamakanaal (ACP) en Tocumen Airport. Het grootste deel van de aanbestedingen wordt online gepubliceerd op het

platform Panama Compra³⁷. De ACP publiceert op haar eigen website³⁸. Wekelijks communiceert de ambassade lokaal nieuws m.b.t. business kansen en de die week uitgekomen aanbestedingen via de nieuwsbrief³⁹ en de NL TradeMate app⁴⁰.

Voorwaarden

Om in te schrijven voor een aanbesteding dient men te beschikken over een *aviso de operación* uitgegeven door *MICI* (verkregen bij stap 4 van registratie van bedrijf) en een *paz y salvo* van de gemeente, de *Caja Seguro Social* en *MEF*⁴¹. De Panamese wetgeving over aanbestedingen is *Ley 22 de Contrataciones Públicas* uit 2006 en de bijbehorende amendementen⁴². Hierin wordt beschreven waar publieke aanbestedingen aan moeten voldoen. Het EU Associatieverdrag met de Centraal-Amerikaanse landen, dat in augustus 2013 in werking getreden, is hierbij ook van belang, aangezien het een hoofdstuk bevat over overheidsaanbestedingen⁴³. Hierdoor kunnen Europese bedrijven procederen wanneer de voorwaarden van aanbestedingen in strijd zijn met het verdrag. Voordat men zich inschrijft op een aanbesteding dient men de voorwaarden altijd nauwkeurig te bestuderen:

- Betaling geschiedt vaak op krediet na succesvolle levering van het product
- Ondanks dat het EU Associatieverdrag dit verbiedt, worden er soms buitenproportionele eisen gesteld aan buitenlandse bedrijven voor deelname
- Deadline voor leveren van producten is soms erg nauw voor NL bedrijven
- Vereiste bij overheidsaanbestedingen is dat bedrijven lokaal aanwezig zijn⁴⁴ en dat documentatie in het Spaans is opgemaakt
- Vereiste bij aanbestedingen van de ACP is dat deelnemende bedrijven zich vooraf dienen te registreren voor kwalificatie. Documentatie in het Engels wordt geaccepteerd.

Joint ventures en consortia

Voor grotere projecten is het gebruikelijk om een joint venture of consortium op te richten. Deze kunnen voor gelimiteerde tijd opgezet worden. De winst van de gezamenlijke onderneming kan jaarlijks verdeeld worden over de partners en hier wordt op dezelfde manier belasting over geheven als ieder ander inkomen. Ter registratie van een joint venture dienen de deelnemende partijen gezamenlijk een *aviso de operación* aan te vragen via *Panama Emprende*.

3.4

Export en import

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Als u goederen wilt exporteren naar Panama, houd dan rekening met invoerrechten en stuur de juiste documentatie mee. Op de website van de RVO vindt u meer informatie over de goederencodes, (douane)tarieven, documenten, procedures en formaliteiten die bij de export van uw product naar Panama van toepassing zijn⁴⁵.

³⁷ Zie: [Panama Compra - Advanced Search](#)

³⁸ Zie: [Panama Canal Authority](#)

³⁹ Zie: [Panama Business News](#)

⁴⁰ Zie: [NL TradeMate app](#)

⁴¹ Zie: [Panama Tramita](#) voor verwijzingen naar de desbetreffende (online) aanvraagformulieren

⁴² Zie: [Tribunal de Contrataciones](#) > Texto único Ley 22

⁴³ Zie: [EU Associatieverdrag Centraal-Amerika](#) Part IV: Trade > Title V: Government Procurement > Articles 209-227

⁴⁴ Dit kan voldaan worden door een agent of lokale vertegenwoordiger aan te stellen. Een zekere mate van lokale aanwezigheid wordt aangeraden, omdat de eisen en procedures van iedere aanbesteding anders zijn.

⁴⁵ Zie: [RVO - Invoerrecht en documenten Panama](#)

Ook staat hier een overzicht van Nederlandse instanties die certificaten afgeven die aantonen dat uw product aan de Panamese producteisen voldoet⁴⁶.

Algemeen

Sinds 1995 wordt door de Panamese douane de Harmonized System code (HS) gebruikt. Panama is sinds 1997 lid van de World Trade Organization en heeft vrijhandelsverdragen met een groot aantal landen, waaronder de Verenigde Staten, de Europese Unie, geheel Centraal-Amerika, Canada, Taiwan, Singapore, Chili, Mexico en Colombia. Gemiddeld liggen de handelstarieven onder 9%.

De Panamese overheid heeft redelijke vooruitgang geboekt in het elimineren van (kwantitatieve en kwalitatieve) handelsbarrières. Er heerst echter nog steeds een zekere mate van protectionisme voor agrarische producten zoals rijst, suiker, vlees, pluimvee, varken, melkproducten en uien.

Import van goederen naar Panama

Ingevoerde goederen dienen door een door de Panamese overheid gelicentieerde douane-expediteur⁴⁷ te worden ingeklaard. Hiervan worden uitgezonderd de producten die 1) vrij zijn van invoerrechten, of 2) worden verzonden aan de overheid, of 3) worden ingevoerd door buitenlandse diplomaten, of 4) worden verkocht aan de ACP, of 5) worden verkocht aan schepen die door het Panamakanaal varen, of 6) bedoeld zijn voor wederuitvoer. De invoerrechten worden berekend over de CIF-waarde⁴⁸. Bovenop de invoerrechten wordt er nog 7% belasting geheven over de toegevoegde waarde (ITBMS)⁴⁹. Deze belasting is ook van toepassing op sommige diensten.

Documentatie

De documentatie die door de Panamese Douane Autoriteit (Aduanas) wordt vereist, is afhankelijk van het type product en de manier waarop het product wordt ingevoerd. De volgende documenten zijn in ieder geval benodigd:

- Een import declaratie opgesteld en ondertekend door een expediteur
- Importvergunning voor bepaalde koopwaar, zoals medicijnen, voedsel, levende dieren en wapens (indien nodig)
- Een commerciële factuur waarop de exacte kosten voor *commisioning*, verpakking, verzekering, vervoer en vracht genoemd staan. Het origineel en vier kopieën dienen in het Spaans of Engels te zijn opgemaakt met de volgende getuigenis verklaring:

"Declaro bajo la gravedad del juramento, con la firma puesta al pie de esta declaración, que todos y cada uno de los datos expresados en esta actura son exactos y verdaderos, y que la suma total declarada es la misma en que se han vendido las mercaderías"

"Ik verklaar op straffe van meened, met de handtekening onder aan deze verklaring, dat alle genoemde gegevens in juist en waar zijn en dat het

⁴⁶ Zie: [RVO – Producteisen Panama](#)

⁴⁷ Deze persoon verzorgt de voorbereiding van documenten (eventueel elektronisch), de berekening en betaling van belastingen, heffingen en accijnzen, en vergemakkelijkt de communicatie tussen de overheid en de importeurs en exporteurs.

⁴⁸ CIF-waarde: de factuurwaarde van een artikel verhoogd met een toeslag voor vracht- en verzekeringskosten

⁴⁹ Dit is niet van toepassing op farmaceutische producten, voedsel en schoolspullen.

totaal gedeclareerde bedrag gelijk is aan het bedrag waarvoor de goederen zijn verkocht"

Voor import via de lucht zijn specifiek nog de volgende documenten benodigd:

- Een luchtvrachtbrief
- Een paklijst (minimaal in drievoud)

Voor import over zee zijn specifiek nog de volgende documenten benodigd:

- Een vrachtbrief (minimaal in drievoud)

In sommige gevallen worden er nog extra documenten gevraagd, zoals:

- Een certificaat van vrije verkoop (benodigd voor de meeste voedselproducten en andere producten bedoeld voor consumptie door mensen)
- Een fytosanitaire verklaring (voor dierlijke en plantaardige producten is vooraf toestemming gegeven worden door de Panamese Voedsel en Waren Autoriteit (AUPSA)
- Certificaat van afkomst
- Andere documentatie voor specifieke producten, zoals medicijnen en voedsel

Wetgeving voor etiketten en verpakkingen

Etiketten dienen de volgende informatie weer te geven:

- De naam en adresgegevens van de fabrikant
- De vervaldatum
- Ingrediënten
- Het partijnummer
- De productvorm: vast, liquide, etc
- Voor wijnen en gedistilleerde dranken: het alcoholpercentage

Wanneer medicijnen, huishoudelijke artikelen en voedsel speciale instructies nodig hebben, dan dienen de etiketten in het Spaans opgemaakt te zijn. In de meeste andere gevallen voldoet Engels.

Lokale partners: distributeurs en agenten

Het kan effectiever zijn om de markt te betreden door samenwerkingsverbanden aan te gaan met lokale zakenpartners, die het vermogen hebben om het product lokaal te distribueren en technische ondersteuning te bieden. In dit kader worden *franchises* en vergunningen ook steeds populairder.

Afspraken met agenten

- Agenten hebben de voorkeur om meerdere bedrijven te representeren.
- In sommige gevallen zijn agenten bereid om financiële verantwoordelijkheid op zich te nemen voor zendingen, met als doel om daarmee kleine klanten te ontfangen van grote consulaire en verschepingsuitgaven.
- Het wordt aangeraden om agenten verantwoordelijkheid op zich te laten nemen voor iedere klant van wie ze een bestelling aannemen.
- Extra veiligheidsmaatregelen dienen genomen te worden wanneer agenten een aanbetaling doen aan de exporteur om faillissementen van hunzelf of hun klanten te dekken.
- Agenten dient bevoegdheid gegeven te worden om claims aan te passen.
- De exporteur dient crediterende banken te adviseren om de agent te consulteren wanneer er problemen zijn met de incassering van de betaling.

- Één agent in Panama-Stad of in Colón is normaal gesproken voldoende om het hele land te bedienen

Reclame

In Panama wordt nog veel gebruik gemaakt van de traditionele kanalen, zoals krant, radio en televisie. Deze media zijn van hoge kwaliteit en competitief. Naast handelsbeurzen en tentoonstellingen worden reclameborden ook veel gebruikt. Adverteren via internet wint aan populariteit, maar is waarschijnlijk nog het meest effectief wanneer dit gebruikt wordt voor jongere doelgroepen.

Intellectueel eigendom

In Panama zijn patenten 20 jaar geldig, vanaf de datum van indiening. Farmaceutische patenten zijn 10 jaar geldig, waarna deze met nog 10 jaar verlengd kunnen worden, mits een Panamees bedrijf (voor minimaal 30% in handen van Panamezen) gelicentieerd wordt om het patent te gebruiken. Handelsmerken zijn 10 jaar geldig en vernieuwbaar. Wanneer u een octrooi wilt aanvragen voor een nieuwe techniek, richt u zich dan tot het Panamese octrooibureau van de World Intellectual Property Organization⁵⁰.

Nederland en Panama zijn beide lid van de Berne Conventie m.b.t. auteursrecht. Hierdoor genieten werken die eerst in Nederland gepubliceerd zijn, of werken van mensen met de Nederlandse nationaliteit of mensen die resideren in Nederland, dezelfde bescherming die Panama ook haar eigen volk biedt. Meer informatie over het auteursrecht, merkenrecht en modelrecht vindt u op de website van RVO⁵¹.

⁵⁰ Zie: [WIPO - Panama](#)

⁵¹ Zie: [RVO – Intellectueel eigendom](#)

4. Uitdagingen en risico's

Internationale organisaties, zoals de Wereldbank en het Wereld Economisch Forum, publiceren jaarlijks onderzoeksrapporten m.b.t. het Panamese ondernemersklimaat en de concurrentiepositie van de economie. In deze onderzoeken wordt Panama vergeleken met meer dan 140 andere landen wereldwijd. Dit geeft een indicatie van welke aspecten relatief minder ontwikkeld zijn t.o.v. andere landen.

Het *Doing Business* rapport van de Wereldbank heeft als doel om ondernemers en het MKB a.d.h.v. 11 indicatoren een beeld te geven van het gemak van zakendoen in Panama. Het geeft aan dat aspecten als 1) het betalen van belasting, 2) het afdwingen van contracten via de rechter, 3) het oplossen van faillissementen en 4) het registreren van eigendom relatief gezien meer tijd en moeite kosten in Panama dan in andere landen. Deze vier aspecten van zakendoen vormen in Panama de grootste uitdagingen voor ondernemers en het MKB. In 2016 staat Panama op de 69^e plek van de in totaal 189 landen die door de Wereldbank vergeleken zijn⁵².

The Global Competitiveness Index 2015-2016 van het Wereld Economisch Forum geeft inzicht in wat de drijfveren zijn van de productiviteit en welvaart van een land. Daarnaast geeft het aan welke factoren het zakendoen het meest belemmeren. Voor Panama geldt dat de volgende factoren als meest belemmerend worden gezien: 1) inefficiënte overheidsbureaucratie, 2) onvoldoende opgeleide beroepsbevolking, 3) corruptie en 4) beperkende arbeidswetgeving⁵³.

Ondernemers en bedrijven dienen ook rekening te houden met risico's gerelateerd aan Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). De risicoanalyse voor internationaal zakendoen van de MVO Risico Checker geeft inzicht in welke MVO-risico's men met zijn handelsactiviteit loopt en hoe men deze kan beperken⁵⁴. De risico's worden ingedeeld in de volgende categorieën: 1) arbeidsrechten, 2) mensenrechten & ethiek, 3) milieu & omgeving en 4) eerlijk zakendoen.

De MVO Risico Checker geeft aan dat er in Panama signalen zijn dat er kinderarbeid plaatsvindt bij de productie van koffie, meloenen en suikerriet. Bedrijven die betrokken zijn bij projecten waarvoor land kopen of pachten noodzakelijk is, lopen het risico om betrokken te raken bij landroof. Voor specifieke informatie bezoekt men de website van [MVO Risico Checker](#).

⁵² Zie: [Doing Business 2016 - Economy Profile Panama](#)

⁵³ Zie: [Global Competitiveness Index 2015-2016](#)

⁵⁴ Zie: [MVO Risico Checker](#)

5. Appendix: informatiebronnen

Hieronder vindt u een overzicht van verschillende bronnen die u kunt raadplegen voor als u zelf nog verder op onderzoek uit wilt gaan.

Naam	Soort informatie
Caja Seguro Social	Hier vindt u informatie over inschrijving van uw bedrijf bij de Sociale Zekerheidsinstelling
Cámara de Comercio, Industrias y Agricultura	Algemene informatie over zakendoen in Panama, meer gedetailleerde informatie voor leden. Tegen betaling ook handelscijfers
CBS Statline	Dit is de elektronische databank van het CBS. Hier vindt u cijfers over in- en uitvoer tussen Nederland en Panama
CIA World Factbook	Uitgebreide algemene en economische informatie over Panama
City of Knowledge	Algemene informatie over deze speciale economische zone en voordelen van vestigen in dit gebied
Colón Free Zone	Algemene informatie over deze speciale economische zone en voordelen van vestigen in dit gebied
Doing Business 2016	Rapport waarin <i>the ease of doing business</i> in Panama vergeleken wordt met andere landen
Economist Intelligence Unit	Landenrapport over Panama met zowel praktische als theoretische informatie
EU Associatieverdrag met Centraal-Amerika	Het volledige verdrag tussen de EU en de Centraal-Amerikaanse landen dat in oktober 2013 in werking is getreden
Focus Economics	Statistieken en nieuwsberichten over Panamese economie, zowel historisch als toekomstgericht
Fenedex	Informatie voor iedereen die wilt exporteren
Georgia Tech: Logistics	Hier vindt u informatie over de verschillende vrijhandelszones, zoals voordelen en welke bedrijven er geregistreerd staan
Internationaal Ondernemen	Het <i>Netwerk Internationaal Ondernemen (NIO)</i> helpt u bij internationaal zakendoen. Hier vindt u o.a. sectorrapporten over Panama.
Kalender	Een overzicht van evenementen en beurzen die in Panama georganiseerd worden
Kamer van Koophandel	Informatie over internationaal ondernemen
Meldpunt Handelsbelemmeringen	Hier kunt u oneerlijke concurrentie, handelsbarrières of protectionisme in het buitenland melden
MKB Servicedesk	Praktische informatie over internationaal zakendoen
Ministerio de Comercio e Industria	Informatie van de Panamese overheid voor investeerders over handel en wet- en regelgeving, zoals SEM
MITRADEL	Informatie over regelgeving, arbeidscontracten en lonen
MVO Risico Checker	Geeft inzicht in welke MVO-risico's men met zijn handelsactiviteit loopt en hoe deze te beperken.
Páginas Amarillas	De gouden gids voor Panama en andere landen in Latijns-Amerika
Panama Business News	U kunt zich aanmelden voor de digitale nieuwsbrief van de ambassade, die economisch nieuws en tenders bevat
Panamá Emprende	Via dit platform kunt u online uw bedrijf registreren in Panama
Panama Pacific Agency	Algemene informatie over deze speciale economische zone en voordelen van vestigen in dit gebied
Registro Público	Geeft toegang tot het handelsregister
Panamá Tramita	Een overheidsdienst die het mogelijk maakt om via internet diverse aanvraagformulieren in te dienen
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	Via RVO heeft u toegang tot het buitenlandnetwerk dat u kan ondersteunen bij internationaal zakendoen.
Subsidiewijzer	In deze subsidiewijzer van RVO vindt u alle subsidies en regelingen die open staan voor het indienen van een aanvraag
Verdragenbank	Hier vindt u verdragen die van invloed zijn bij internationaal ondernemen
Zakenpartnerscan	Via RVO kunt u een Zakenpartnerscan aanvragen. Deze scan biedt u een overzicht van potentiële zakenpartners in Panama.

Colofon

Dit is een publicatie van:
Ministerie van Buitenlandse Zaken
Bezuidenhoutseweg 67 / 2594 AC Den Haag
Postbus 26001 / 2500 EB Den Haag
T +31 (0)70 348 64 86
www.rijksoverheid.nl

© Ministerie van Buitenlandse Zaken | juli 2016

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken streeft naar correcte en actuele informatie in dit dossier, maar kan niet garanderen dat de informatie juist is op het moment waarop zij wordt ontvangen, of dat de informatie na verloop van tijd nog steeds juist is. Daarom kunt u aan de informatie op deze pagina's geen rechten ontlelen. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade als gevolg van onjuistheden en/of gedateerde informatie. Binnen onze website zijn ook zoveel mogelijk relevante externe links opgenomen. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de sites waar naar wordt verwezen.

Dit is een publicatie van:

Ministerie van Buitenlandse Zaken
Postbus 20061 2500 EB Den Haag
www.rijksoverheid.nl